

семантыка. У нашым успрыняцці гэта рэчы і прадметы быту не столькі немцаў, колькі беларусаў (der Ofen (печ), Töpfe (чыгуны), der Reifen (абруч), das Fass (бочка), die Truhe (куфар)), а таксама канцэпты з канатацыямі беларускай ментальнасці, што займелі пачатак у ранейшай творчасці пісьменніка, у тым ліку ў вершаказах, і атрымалі працяг у яго нямецкамоўных вершасловах (дуб, шлях, дарога, сонца, месяц). Усе яны адлюстроўваюць асаблівасці светапогляду беларусаў (міфалагічныя ўяўленні, этнакультурную спецыфіку, гісторыю нашага народа). Доказам таму з'яўляюцца словы самога пісьменніка: «Родная літаратура, поўная скарбаў. Раствораныя ў народных лёсах, у пакінутых вёсках, у быце, нават у снах, яны не заўсёды былі запатрабаваныя. Я ўнёс у нямецкую літаратуру беларускі скарб, які стаў здабыткам нас» [2, 5].

Заклучэнне. Вершасловы А. Разанава – творы, напісаныя па-нямецку, якія па змесце і стылёвых адзнаках падобныя да беларускіх вершаказаў. У абедзвюх паэтычных формах ключавая роля належыць гукавой арганізацыі твора, слову, яго патэнцыяльным магчымасцям. Вобразы беларускай культуры як неад'емныя атрыбуты вершаказаў паэта актуалізуюцца ў яго нямецкамоўных вершасловах.

Спіс літаратуры

1. Гапеева, Т. Алесь Разанаў: «У мове прысутнічае нешта, зразумелае без вымаўлення»: [пра сустрэчу з паэтам А. Разанавым у межах V Тыдня нямецкай мовы і культуры ў АБ (15–16 кастр.)] / Тацяна Гапеева // Брестская газета. – 2011. – 21 окт. – С. 8.
2. Мечная, Н. «Паэзія абрала мяне»: [пра сустрэчу з паэтам Алесем Разанавым у рамках V Тыдня нямецкай мовы і культуры ў АБ (15–16 кастр.)] / Наталля Мечная // Заря. – 2011. – 18 окт. – С. 5.
3. Rasanau, A. Der Mond denkt, die Sonne sinnt: Worddichte / A. Rasanau. – Minsk: Lohvinau, 2011. – 112 s.
4. Разанаў, А. З апокрыфа ў канон: гутаркі, выступленні, нататкі / А. Разанаў. – Мінск: Логвінаў, 2010. – 138 с.
5. Разанаў, А. Пчала пачала паломнічаць: вершаказы / А. Разанаў. – Мінск: Логвінаў, 2009. – 132 с.

АСАБЛІВАСЦІ КІРАВАННЯ І ПРЫМЫКАННЯ Ў БЕЛАРУСКАЙ ДЗЕЛАВОЙ ПІСЬМЕННАСЦІ РАННЯГА ПЕРЫЯДУ

*В.Э. Зіманскі
Віцебск, ВДУ імя П.М. Маішэрава*

На Беларусі ў XV – першай палове XVII стагоддзях самым распаўсюджаным было дзелавое (актавае, канцылярска-юрыдычнае) пісьменства. Да яго адносяцца шматлікія акты, граматы, дагаворы і статуты. Распаўсюджанню гэтага віду пісьменства садзейнічаў той факт, што ў Вялікім Княстве Літоўскім, у склад якога ўваходзіла тады Беларусь, беларуская мова была дзяржаўнай. Дзелавое пісьменства было самым прагрэсіўным паводле адлюстравання рысаў жывой беларускай мовы: найперш у помнікі канцылярска-юрыдычнага зместу, якія былі найбольш цесна звязаны са штодзённым жыццём народа, пранікалі спецыфічныя беларускія рысы [1, с. 3]. Мэтай дадзенага артыкула з'яўляецца характарыстыка і аналіз сінтаксічных адносін і спосабаў іх выражэння асаблівасцей словазлучэнняў з сінтаксічнымі сувязямі кіраванне і прымыканне ў старабеларускай дзелавой мове. Актуальнасць працы тлумачыцца недастатковай распрацаванасцю пытанняў дыяхранічнага развіцця сінтаксічнай сістэмы беларускай мовы і ў прыватнасці сінтаксісу словазлучэння, без чаго немагчыма ўсебакова і поўна прадставіць заканамернасці сінтаксічнага ладу беларускай мовы ў сінхраніі і, адпаведна, беларускай мовы як сістэмы, бо менавіта ў словазлучэнні “знаходзяць сваё непасрэднае адлюстраванне складаныя сувязі і ўзаемаадносінны розных галін лінгвістыкі – марфалогіі, сінтаксісу і лексічнай семантыкі” [2, с. 110].

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання паслужыў Вісліцкі статут – помнік дзелавога (юрыдычнага) пісьменства ранняга перыяду старабеларускага пісьменства (XV ст.), падрыхтаваны на аснове польскага феадальнага права і перакладзены на старабеларускую мову. Помнік змяшчае багаты фактычны матэрыял для назірання над

эвалюцыяй мовы канцылярска-юрыдычнага пісьменства старабеларускага перыяду. Падчас аналізу матэрыялу выкарыстоўваліся метады лінгвістычнага назірання і апісання, параўнальна-гістарычны і статыстычны метады.

Рэзультаты і іх абмеркаванне. Кіраванне – від падпарадкавальнай сувязі, пры якім залежнае слова ставіцца ў пэўнай склонавай форме. Адрозніваюць беспрыназоўнікавае і прыназоўнікавае кіраванне, пры гэтым для індаеўрапейскіх моў беспрыназоўнікавае кіраванне з’яўляецца першасным. Адною з істотных асаблівасцей старажытнага сінтаксісу славянскіх моў было шырокае ўжыванне ўскосных склонаў назоўнікаў (і часткова займеннікаў) без прыназоўнікаў там, дзе ў сучасных славянскіх мовах маюць месца прыназоўнікавыя канструкцыі. Узнікненне апошніх было абумоўлена неабходнасцю пазбегнуць сінтаксічнай мнагазначнасці адных і тых жа форм.

Падчас аналізу матэрыялу зафіксаваны рэдкія прыклады ўжывання беспрыназоўнікавых форм роднага склону, якія выступалі ў ролі дапаўнення або акалічнасці месца і часу.

1. Родны без прыназоўніка *отъ* (ужываўся ў “адкладальным” значэнні пры дзеясловах з прыстаўкай таго ж паходжання): **іменіе ^ималі** (41); **права ^вод#ть** (15); **ре^ч ^ложитъ** (25). Змены ў такіх канструкцыях з канца XV стагоддзя выяўляюцца ва ўжыванні роднага склону дапаўнення пры дзеясловах з прыстаўкай *отъ* з прыназоўнікамі: **не можетъ ^иті ^ пана** (39); **вделень ^ оца** (8).

2. Родны без прыназоўніка *изъ* (ужываўся з “выбіральным” значэннем, калі форма гэта ўваходзіла ў склад дзейніка. Звычайна тут былі формы *васъ, ихъ, твоихъ* і пад.): **коли хто наши^х земл#нъ до^чку свою заму^ж за живота выдасть** (35б); **иньши и^х не купова^л** (32б).

У разгледжаны перыяд фарміравання беларускай мовы родны без прыназоўніка *до* быў выцеснены родным з прыназоўнікам *до* (*да*), што фіксуецца ў помніку; такое ўжыванне захоўваецца як норма ў сучаснай мове: **из одно^г села да другога села** (7); **а да своего дому прінесль** (19); **волно гна^т до свое^г лѣса** (38); **прігони^л до села** (27); **выпровождіть до граніци земьское** (38б). Канструкцыі з родным склонам з прыназоўнікам *до* фіксуюцца таксама на месцы давальнага з прыназоўнікам *къ*: **угони^т до лѣсу** (9); **имееть посла^т заказцю... до ее дому** (2); **а да своего дому пріви^лю** (26) (параўн.: **позваны к суду** (13); **зваль к праву** (13б)).

Месны склон назоўнікаў для абазначэння месца або часу дзеяння ўжываецца ў помніку амаль выключна з прыназоўнікамі *въ, на*: **бы^л с нимъ ... в ночи и въ днь** (21); **а любо в селѣ^х и q леш^х** (42); **имееть въ имѣннй своемъ бытї** (38б); **шкоды чин#т q гаи а любо в селехъ** (28б).

Як асаблівасць семантыкі прыназоўнікавых канструкцый з вінавальным склонам у помніку адзначым:

а) вінавальны “апавядальны” з прыназоўнікам *о*: **имееть граніцю w лѣс** (37); **хто позаветь w дѣди^тство** (17б); **хто будеть обаженъ пре^л судом w злоденство** (32б).

б) вінавальны “аб’ектны” з прыназоўнікам *на*: **на него вымышл#ють** (14б); **ведуть и^х на су^л** (33) **на пь^нны лю^л ведутс#** (27).

в) вінавальны з прыназоўнікам *передъ* пры ўказанні асобы, да якой накіравана дзеянне: **позывають пере^л на^с** (14б); **прішли пре^л на^с** (14б); **позванъ пере^л на^с** (14б).

Як агульныя асаблівасці кіравання ў старажытнай беларускай дзелавой мове можна адзначыць:

1) ужыванне прыназоўніка *межи* (*промежи*) у канструкцыях з творным склонам: **прис#гы межї імї были** (39б); **по своен воли межї собою разделіть** (11б); **земл#не межї собою имелї** (39б).

2) ужыванне канструкцый з давальным склонам пасля прыназоўніка *противъ*: **а противъ кому** (14); **а тое противъ пріказанъ^ю бжѣму, и противъ праву цркому** (15-15б); **протівъ своему пріви^лю** (26).

Прымыканне – від падпарадкавальнай сувязі, пры якім залежнае слова (нязменнае) звязана з галоўным па сэнсе і інтанацыйна. У прааналізаваным помніку дзелавога пісьменства прымыканне як від сінтаксічнай сувязі менш распаўсюджаны ў параўнанні з кіраваннем і дапасаваннем. Амаль заўсёды ў якасці галоўнага слова выступае дзеяслоў

(радзей – дзеепрыметнік ці дзеепрыслоўе); залежным словам з’яўляецца, як правіла, прыслоўе (такія канструкцыі складаюць каля 80%): **замужь пойдуть** (41); **и квалтомь брали** (17); **неисправедливо всуди^т** (33б); **досыть ччини^т** (36б); **справно дѣржѣть** (41б-42); **напервей написаны^х** (35); **выдаючи заму^ж** (35б-36); **не заплативши сполна** (21б). Прыслоўе ў якасці залежнага слова займае звычайна прэпазіцыю (85% фіксацый): **пересудо^м визнають** (35-36б); **сілою возме^т** (8); **нагле позывають** (14б); **заму^ж даті** (8б) (параўн.: **завзять тричи** (16); **держати навѣкы** (16-16б)). У такіх словазлучэннях пераважаюць акалічнасныя адносіны (часавыя, спосабу дзеяння, мэты).

Заклучэнне. Аналіз асаблівасцей кіравання і прымыкання як тыпаў сінтаксічнай сувязі ў словазлучэннях помніка старабеларускай дзелавой пісьменнасці ранняга перыяду дазваляе зрабіць наступныя вывады:

– беспрыназоўнікавыя канструкцыі ў дзелавым помніку разгледжанага перыяду выяўляюць выразную тэндэнцыю да замены на прыназоўнікавыя (30% фіксацый супраць 70% адпаведна), што абумоўлена ў тым ліку і неабходнасцю пазбегнуць сінтаксічнай мнагазначнасці адных і тых жа форм. Іх месца займаюць прыназоўнікавыя канструкцыі, дзе залежнае слова займае ў асноўным постпазіцыю ў адносінах да галоўнага (постпазіцыйныя канструкцыі складаюць 60% ад агульнай колькасці прааналізаваных супраць 40% прэпазіцыйных). Асноўнымі сродкамі выражэння сінтаксічнай сувязі кіраванне з’яўляецца канчатак залежнага слова і прыназоўнік.

– словазлучэнні з сінтаксічнай сувяззю прымыканне ў мове беларускай дзелавой пісьменнасці ранняга перыяду характарызуюцца дамінаваннем дзеяслоўных канструкцый, дзе ў якасці галоўнага кампанента выступае дзеяслоў і яго формы – дзеепрыметнік і дзеепрыслоўе, а залежнага – прэпазіцыйныя ў большасці выпадкаў прыслоўі (утвораныя, як правіла, на базе іменных часцін мовы – назоўнікаў, прыметнікаў і лічэбнікаў).

Спіс літаратуры

1. Рапацэвіч С.Я. Сінтаксіс пражскіх выданняў Францыска Скарыны: аўтарэфэрат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук: 10.02.01 / С.Я. Рапацэвіч. / Інстытут мовазнаўства НАН Беларусі імя Я. Коласа. – Мн., 2000. – 20 с.
2. Наркевіч, А.І. Словазлучэнне і яго месца ў агульнай сістэме граматыкі і лексікалогіі / А.І. Наркевіч. // Беларуская мова. – Выпуск 6. – Мн., 1978.
3. Наркевіч, А.І. Сістэма словазлучэнняў у сучаснай беларускай мове: Структурна-семантычнае апісанне / А.І. Наркевіч. – Мінск, 1972. – 236 с.
4. Бандарэнка, Т. Да пытання аб кіраванні як адным са спосабаў падпарадкавальнай сувязі слоў / Т. Бандарэнка. // Беларуская лінгвістыка. – Выпуск 8. – Мн., 1975. – С. 46-55.

ТЕМА ДЕТСТВА В СБОРНИКЕ В.Н. КРУПИНА «ПОКА НЕ ДОГОРЯТ ВЫСОКИЕ СВЕЧИ...»

А.А. Кабылкова

Полоцк, Полоцкий колледж ВГУ имени П.М. Машерова

Писатель-почвенник В.Н. Крупин придает особое значение детству как периоду духовного формирования личности. Рассказы Крупина, объединенные общим подзаголовком «Я шел в детство...», обладают несомненной эстетической значимостью, поднимают важнейшие нравственные проблемы.

Сборник избранной прозы В.Н. Крупина «Пока не догорят высокие свечи...» издан в 2013 году. Книга состоит из 4 частей, каждая из которых имеет свое название и указание на жанр.

Цель исследования – рассмотреть специфику изображения детства в сборнике «Пока не догорят высокие свечи».

Материал и методы. Ведущий метод исследования – анализ художественного текста.